
Lovász Krisztián:

Krisztológia és ekkleziológia Révész Imre tudományos íásaiban

Abstract

The purpose of my paper is to show two theological themes from the life and work of this Imre Révész junior, bishop of the Reformed Transtibiscan Church District in Hungary. This paper attempts to describe and grasp his character and spirituality based on his theological vision. The study seeks to achieve this end thorough the biblical views and formulated theological opinion that expressed in his highly academic manner in his writings. His voice broke out of from a mere theoretical spectrum into the reality of everyday life and therefore connected practice and theory well. His Christology and Ecclesiology mirrors a very deep and personal experience that was deeply influenced by the awakening movement of the Reformed Church and the powerful influence of John Mott. The paper argues that Révész held the Bible in one hand and the Reformed creeds in the other. In consequence his theological views on Christ and church exhibit a successfully combined evangelicalism with a deeply rooted confessional stance. The paper explicates how the two theological themes relate to one another and points out that his views were formed and shaped by his revivalist experience.

Keywords: Christology, Ecclesiology, New Orthodoxy, Revival

Előszó

Révész Imre publikált műveinek döntő többsége egyháztörténeti témákat, eseményeket, vitákat, vagy életutakat mutat be, széles tájékozottsággal tekintve szét a magyar és az egyetemes történelemben. A rá jellemző igényes és alapos forráskutatás, az adatoláson túl következtetések levonása, illetve a hasonlóan egyháztörténeti témákban, mások által született dolgozatok bemutatása és elemzése egyaránt sajátossága a révész-i életműnek.

Az egyháztörténeti vonatkozású írások mellett ismertek még az egyházkormányzói és igehirdetői tematikájú munkái is, amelyek mögött nem lehet nem észrevenni dogmatikai felkészültségét.

Révész Imre elismerésre méltó publikált és máig publikálatlan, többnyire kézzel írt hagyatékát részben megvizsgálva, betekintést nyerhetünk abba a nagyon érdekes, jó értelemben vett szellemi világba és gondolkodásba, ahol közvetett formában, tehát egyes mondatokon, jobb esetben rövidebb bekezdéseken át a rendszeres teológia igazságai jelennek meg. Tétéleivel hitvallásos iránymutatásokat adott az olvasóinak, és a református egyháznak egyaránt.

Révész Imre korának meghatározó egyénisége volt, aki fontos szerepet töltött be a teológiai és egyházi életben. Könyvei, előadásai és cikkei a mai napig hivatkozási alapot jelentenek és megkerülhetetlenek a 20. század első felének teológiai kutatásaiban.

Tanulmányomban arra teszek kísérletet, hogy a dogmatikai felismeréseket az adott révészi dolgozat rövid ismertetése után próbálom kiemelni. Ezzel a kontextus-feltárással reménység szerint még érthetőbbé válik az a szándék, amely ezeket a tantételeket fontosnak tartotta megfogalmazni.

Révész krisztológiájának jellemzőit általánosságban, a predestináció, Krisztus királysága és a keresztyén egység szemszögéből igyekszem megvizsgálni.

Az ekkleziológiai látását a sajátos révészi megközelítések, és a történelmi beágyazottság feltárása után próbálom bemutatni.

A krisztológiája és ekkleziológiájának kifejtése után pedig arra törekszem, hogy a kettő közötti, nagyon speciális révészi területét, az ébredés jelenségét vázlatosan ismertessem.

I. Révész Imre krisztológiája

I.1. Általános jellemzők

Révész Imre teológiai gondolkodásának megismerésében az egyik legnagyobb segítségünk, az 1936-ban írt „Méliusz és Kálvin”¹ című dolgozata. Többek között a szentháromság kérdése is ismertetésre kerül benne, melynek során olykor olyan érzésünk lehet, mintha mi magunk is jelen lennénk ezekben a heves vitákban.

¹ Révész I.: Méliusz és Kálvin. 1936.

Méliusz Juhász Péter erőfeletti elszántsággal állt bele ebbe a hitvallási küzdelembe. Rövid, de annál tartalmasabb életének jó részét éppen a Szentháromságtan védelmének szentelte. Írásaiban azt látjuk, hogy „a Kálvintól erős kifogás tárgyává tett exegetikai bizonyítékokat egytől-egyig használta, még pedig a lehető legnyomatékosabban és legállhatatosabban.”² Krisztus istenségének bizonyítása kapcsán gondolhatunk itt többek között például az Előhim szóra, amit nem fejtett ki Révész részletesen, vagy az Ézs 6,3-ra, „...szent, szent, szent a seregeknek Ura...”, amit Kálvin nem tart elég szilárd bizonyítéknak, mint a Szentháromság igazolását.

Ezek az érvek természetesnek tűnnek Méliusznál, hiszen mestere, Szegedi Kis István is használja valamennyit. „Méliusz tudatosan vállalta ezt az exegetikai konzervativizmust Kálvinnal szemben, akinek eltérő álláspontjáról lehetetlen volt tudomással nem bírnia...”³ és nagy valószínűséggel „annyira-mennyire” ismerhette a francia kommentárjait, hiszen a nagy ellenfél, Dávid Ferenc, nem egyszer, mint „ütőkártyát” használta Kálvin nyilatkozatait a viták során.⁴

Méliuszék nem voltak könnyű helyzetben, hiszen vagy nyíltan kimondták, hogy a francia téved, „Vagy pedig rámutatnak arra, hogy ők Kálvintól egyes exegetikai részletkérdésekben eltérnek ugyan [...] de a kérdés lényegében annál inkább megegyeznek vele s fejtegetéseit ismerik, az eltérő részletek leszámításával helyeslik, használják, magukévá tették, ámde ehhez viszont arra lett volna szükség, hogy Kálvinnak éppen a szentháromságtani írásaiban csakugyan otthon is legyenek; ez az eset azonban nem forgott fenn...”⁵

Ez a nagyon rövid ismertetés mintha azt mutatná, hogy Méliuszék vereséget szenvedtek. Révész a segítségünkre siet, és azt írja, hogy „Ez a „leveretés” természetesen a valóságban nem történt meg. Dávidék éppoly kevésbé „verték le” Méliuszékat, mint Méliuszék Dávidékat. Elv

² Révész I.: Méliusz és Kálvin. 1936. 29. p.

³ i.m. 29. p.

⁴ uo.

⁵ i.m. 31. p.

állott az elvvel szemben, s a vita tulajdonképpeni eredménye az volt, hogy az egymással szembenálló elvek véglegesen kitisztázódtak.”⁶

Ez egy nagy vívmánya volt Méliusznak, bár nem vívott oly mestersen, mint a genfi reformátor, de a kérdést pontosan olyan jól látta, mint Kálvin.⁷ Méliusz teljesen tudatában volt annak a ténynek, hogy ő, „amikor a szentháromságtani és a krisztológiai ó-dogmát védelmezte”, tudta mit csinál; „tudta, hogy magát a bibliai keresztyénséget, az evangéliumi reformációt védelmezi. Mély és teljes igazsággal mondja Barth: A kijelentés maga Isten!”⁸ Ez a felismerés harcias védelmet sürgetett a 4. században „Jézus Krisztus és a Szentlélek lényegi istenségének elismeréséért. [...] az egyház, éppen amikor a kijelentésben hiszen, Istenben hiszen s ennél fogva Istenben azáltal hiszen, hogy a kijelentésben hiszen.”⁹ Illetve a 16. században is komoly harcok folytak „ugyane felismerésért” a szabad kegyelem kapcsán is. Tudniillik a bűnös ember megigazulása olyan aktus, melyben „az, amivel az ember megajándékoztatik, azonos magával az ajándékozóval... Istennek azzal a tettevel, amelyben ő nekünk magát ajándékozza: Immánuel. Jézus Krisztus egyedül a mi megigazulásunk...”¹⁰

Révész a Méliusz–Kálvin párhuzamot a két reformátor határozott és „türelmetlen” jellemén keresztül is alátámasztja, és Méliusz „belső ellenállását” méltatja.

A Jézus Krisztus kettős természetéről szóló tan is előjön, amikor 1941-ben Révész visszatekint három kolozsvári estéjére. Az egyik egy igen meghitt és testvéries szellemi tornáról szólt. Öten voltak - Bartók, Kecskeméthy, Ravasz, Makkay és Révész¹¹ -, akik egy hajnalig tartó teológiai és filozófiai „symposion-t” tartottak.

⁶ uo.

⁷ uo.

⁸ i.m. 32. p.

⁹ uo.

¹⁰ uo.

¹¹ Révész I.: Három kolozsvári este. In.: Tegnap és ma és örökké. Debrecen, 1944., 231. p. Az előadásban csak az „Öten ülnek körül...” szerepelt, de a család tulajdonában lévő Tegnap és ma és örökké c. kötetbe kézírással van beírva az öt név.

De az „ötök” beszélgetései nemcsak egymás között, hanem a teológiai fakultáson is folytak - ahogy Révész Imre írja -, úgy, mint „csupa tiszta bölcsesség”,¹² amely azonban nem takarta el az egyetlen „Bölcsességet”, a megtestesült Logost. S amely „Jézus Krisztus isteni és emberi teljességére építette a maga megértő, kiegyenlítő és összefogó munkáját”.¹³

I.2. A predestinációban

Révész Imre 1936. május 6-án ünnepi beszédet mondott az Institutio 400, és a gályarabok kiszabadításának 260 éves évfordulóján. Az akkor egyháztörténész professzor arról szólt, hogy hitvallóink számára az Institutióban megszólaló predestináció tana „volt emberi részről a legnagyobb segítségük abban, hogy mindvégig megállhattak és megtartattak.”¹⁴

A gályarabok sokszor hallhatták fogvatartóiktól Kálvin nevét, és a csúfolódva mondott „kálvinista” jelzőt. A zaklatások legfőbb oka a predestináció tanának becsmérése: „hiszen a ti mesteretek szerint Isten a bűnnek is oka!”¹⁵

Révész kifejti, hogy ilyet csak az mond, aki „rajta kívül” van, mert a „benne álló ember” tudja Kálvintól, hogy „Jézus Krisztus a tükre a mi predestinációnknak.”¹⁶ S az ilyen ember ezt mindig úgy érti, hogy „Istennek a Jézus Krisztusban megjelent örök és elveszíthetetlen kegyelme az egyedüli és kizárólagos oka annak, hogy én a bűnnel szemben [...] meg tudok állni.”¹⁷ Ez a tényállás „a gályarabnak és Krisztus minden hű és igaz bizonyosságának ezt jelenti: fogom a horgonyt, de tudom, hogy valójában az fog engem; átkarolom az én Megváltómat, de tudom, hogy csak az Ő erejével karolhatom át; tudom, hogy Ő előbb szeretett engem és tudom, hogy ez az Ő hozzám való szerelme ott gyökerezik a Békességnek öröktitkú, felséges tanácsában, ahol az

¹² i.m. 233. p.

¹³ uo.

¹⁴ Révész I.: Kálvin és a gályarabok. In.: Tegnap és ma és örökké. 124. p.

¹⁵ i.m. 123. p.

¹⁶ i.m. 124. p.

¹⁷ uo.

Atya a Fiúval és a Szentlélekkel öröktől mindörökre, eleve elvégezte minden Ő választottainak üdvösségét, az enyémet is: öröktől mindörökre, eleve megformálta szívöket a Krisztus számára - az enyémet is.”¹⁸

Itt Révész az őt előbb szerető Szentháromság Istenre mutat, aki öröktől fogva végezte el az övéi üdvösségét, akik mindenfajta próbák között is, fizikai és lelki szenvedésekben is hiszik a predestinációt, üdvös kiválasztásukat és azt, hogy „élve-halva” megtartatnak.

A Megyercsy Bélára való emlékezéseiben támasztja alá az említett szenvedések és próbatételek valóságát és azok esetleges halálos kimenetelét. „Az Úr igájában való kidőlés a legkisebb ár, amit hálaáldozatul fizethetünk azért a kegyelemért, hogy tulajdonai vagyunk Őneki és eszközök lehetünk az Ő kezében.”¹⁹ Ennek az odaadásnak jelképei a gályarabok, mint hitvalló ősök. Predestináció és szenvedés elválaszthatatlanok egymástól, s ebből válik érthetővé Krisztus népének minden küzdelme, fájdalma és szenvedése.

Ez a gondolat jelenik meg Révész abban az előadásában, amelyben a Napkirály Franciaországába vezeti el hallgatóit²⁰; ez az a kor, amikor újra feléledtek a protestánsokkal szembeni erőszakos indulatok. Amikor 1685-ben XIV. Lajos visszavonta a nagyapja által szentesített nantes-i edictumot, újabb szenvedések vártak a hugenottákra. Aki nem hagyta el az országot, az üldöztetésre, gályarabságra, börtönre és közvetve, vagy közvetlenül halálra volt ítélve.

Révész Imre ezt a szomorú évfordulót oly módon világítja meg, hogy a magyar protestantizmus történelmének sötét lapjait idézi, és világos ívet húz a francia és a magyar hitvallók sorsa közé. Az egyébként egymással közvetlenül nem érintkező hitvallókat így kapcsolta össze egy különös sorsközösségbe.

Révész történeti látása ebben a tanulmányban is jól követhető biblikussággal párosul, s így együtt alkotják teológiai gondolkodásának alapját. Figyelmeztet és bizonyosságot is tesz arról, miszerint a legevan-

¹⁸ uo.

¹⁹ Révész I.: Emlékezés Megyercsy Bélára. In.: Tegnap és ma és örökké. 236. p.

²⁰ Révész I.: A nantes-i edictum visszavonása. 1635-1935. október 17. In.: Tegnap és ma és örökké. 169. p.

géliumibb keresztyénségnek „...ma is készen kell lenniök, Magyarországon is, Franciaországban is, és mindenütt. A harmadfélszázaddal ezelőtti francia események szemlélése kiválóan alkalmas arra, hogy megbiztasson minden komoly keresztyént [...] azzal, hogy: aki nem szégyenli a Krisztust, azt Krisztus sem szégyenli; aki bizonytságot tesz Őróla, arról Ő is bizonytságot tesz nemcsak a végítéletkor, de már azelőtt is, a nyomorúság tüzes kemencéjében.”²¹

Ez a révési megközelítés közvetve azt a predestinációs tanítást erősíti meg, amely a kiválasztást, az üdvösség elnyerését és a hétköznapi szenvedéseiben is megtapasztalt megtartatást adja a hitvallók szívébe, akik akkor sem, és ma sem, egy dolgot soha el nem feledhetnek: fogni a horgonyt!

I.3. A keresztyén egységben

A keresztyén egység, a katolikus-protestáns párbeszéd, az egymás melletti szolgálat több alkalommal előjönnek Révész munkáiban. Ha önéletrajzi írását megnézzük, mindezekon aligha csodálkozunk, hiszen itt emlékezik vissza azokra a kassai évekre, amikor a „fehérpapokhoz” járt iskolába. „Öntudatos reformátusságom fundamentomai egyszerre rakódtak le oekumenikus hajlamaim és gondolkodásom alapjaival. Két dolog az, amire már ebben a koromban sem lettem volna képes: alkudni a magam hitéből és görbén nézni a másokra, amiért nem ugyanazt a hitet vallja.”²²

Amikor Révész Debrecenben, 1943. február 1-jén, egy református férfikonferencián a keresztyén egység gondolatköréről tartott előadást, újból igazolta teológiai gondolkodásának alaposságát. Beszéde legelején maga tisztázza, hogy nem kíván dogmatikai tételeket felállítani²³, mégis igényes biblikussággal és egyértelmű teológiai vonalvezetéssel beszél az egyház népének, Jézus Krisztussal való valóságos kapcsola-

²¹ i.m. 173. p.

²² Révész I.: Vallomások. Teológiai önéletrajz és válogatott kiadatlan kéziratok 1944-1949. Barcza József (szerk.), Zsinati Iroda Sajtóosztálya Budapest, 1990., 20. p.

²³ Révész I.: Utópia vagy krisztotópia? In.: Szivárványhíd Pannonhalma és Debrecen között. Barcza József (szerk.) Debrecen, 1991., 129. p.

tának meglétéről, és elengedhetetlen együttműködéséről. Tudniillik ökumenikus törekvésének hangot adva semmilyen más orientációt és emberi törekvést nem tud elképzelni, csak és kizárólagosan azt, ami Isten Fiában talál menedéket. „...odamenekülni, ahol még egyáltalán lehet remélni a közös bűn megbocsáttatását és a közös seb meggyógyítását: Jézus Krisztushoz.”²⁴ Így nem állhat fenn tovább a terméketlenség és formalizmus veszélye.

Az, hogy a különböző felekezetek az odamenekülést a maguk módján és saját formák szerint teszik meg, az Révész szerint senkinek sem róható fel. „A lényeg az, hogy történik-e feleszmélés arra, hogy Krisztust árulta el a keresztyénség akkor, amikor részekre darabolta nemcsak az Ő palástját, hanem magát az Ő testét...”²⁵

Révész az egység munkálásának fő irányát nem az egymás, hanem a közös akadály „fúrásában” látja, s mindez az utópisztikus munka egységes terv szerint - melyet a Szentlélek Isten adott - valósítható meg.

Ezen az úton magát az imádságot tartja a legfontosabb dolognak, melynek irányultsága kapcsán azt kérdezi, de „cui bono?”²⁶ Egyértelműen jelenti ki, hogy „természetesen a nemzet javára”. Hiszen „A magyar nemzetnek nincs nagyobb érdeke, mint az, hogy szűnjék meg kebelében minden vallásfelekezeti ellentét, súrlódás és villongás, forrjon össze az egész magyarság Isten színe előtt...”²⁷

Révész őszintén fejezi ki azt, hogy bizony hazánkban egy másik keresztyén felekezetből sokszor hangzik el az a vád, hogy a magyar nemzet legnagyobb szerencsétlensége a reformáció volt. Ő ezt tiszteltteljesen és részletesen cáfolja.

Majd rátér arra, hogy semmi sem lehet előbbre való, mint, „...hogyan egységes egyház kell: tanban, szervezetben és fegyelemben.”²⁸ Mert az istentelenséggel, és a pogány tömegekkel szembe menni, illetve „a mo-

²⁴ i.m. 131. p.

²⁵ Révész I.: Utópia vagy krisztotópia? i.m. 131-132. p. „vajon részekre osztatott-é a Krisztus?” (I. Korinthus 1:13) - kérdezi Pállal együtt hallgatóitól a püspök.

²⁶ i.m. 133. p. „Kinek a javára?”

²⁷ uo.

²⁸ i.m. 135. p.

hamedán és zsidó tömegeknek Krisztushoz vitelére” elindulni, csak így lehet.²⁹

Azonban Révész a végső következtetései alapján odáig jut, hogy az egység útjait más módon kell keresni.³⁰ Ez viszont nem lehet sem politikai, sem szervezeti, hiszen ezek a valóságosan utópisztikus - „olyan hely, amely nincs sehol”, tehát teljesen eredménytelen - megoldások.³¹

Révész szerint a Krisztushoz való ragaszkodás a kíváncsú, de nem csak a misztikus imaórák csöndességéig tartson, hanem „Ennek az egységnek minden pillanatban meg kell látsania [...] amikor az Ő hívó szava szól, hogy érezzenek együtt, gondolkozzanak együtt, cselekedjenek együtt és különösen szenvedjenek együtt, ha kell.”³² S közben mindenki végezze a missziót.

Révész Imre krisztológiai és ekkleziológiai látása ezen a ponton találkozik, még konkrétabban itt határozottan szerves egységet alkot. „Minden egyháznak annyi jó pontja van a keresztyén egység munkálása terén, amennyi elcsámborgott, csak névvel keresztyén tagját odaviszi a Krisztushoz. És minden egyháznak annyi rossz pontja van az egység munkálásában, amennyi lélekhalászatot folytat, más akolba átpislogva és átnyúlálva éjjelenként, amikor a *lány pásztorok* alusznak, és addig, amíg onnan áthúzz egyet, a magáéból veszni enged százat.”³³

Az utópiával szemben áll a krisztotópia, mert „Van egy hely, ahol lehet egység: Krisztus! A megbánás helye (Zsid 12,17). Krisztusnak a keresztfán értünk megvasadt szíve. Ott lehet találkozniok és felerősödniök a keresztyéneknek az együttes bizonyágtételre, mihelyt őket Krisztus hívja.”³⁴

I.4. Krisztus királyságában

A katolikus-protestáns párbeszéd jegyében Révész Imre több előadást is tartott. A „Mohács és a reformáció” című munkája azt hivatott tiszt-

²⁹ uo.

³⁰ i.m. 136. p.

³¹ i.m. 139. p.

³² i.m. 137. p.

³³ i.m. 138. p.

³⁴ i.m. 139. p.

tázní, hogy amióta a keresztyénség történetének tudományos vizsgálata és feltárása zajlik, kiderült, hogy „abszolút értelemben egyedül idvezítő földi egyház, emberi dogma és történelmi hitvallás nincsen...”³⁵

Az ezt a vizsgálatot támadó - Révész szavaival - „rozsdás fegyvert” a magyar protestantizmus régen eltette, de a katolicizmusról ez már nem mondható el, hiszen nem csak Mohács évszázadában, hanem azóta is hasonlóan nyilatkozik a Pezenhoffer-féle tételnek megfelelően: „a reformációban fajunk halálát evék.”³⁶ Az akkori debreceni lelkész azt tanácsolja, hogy a protestánsok ne feleljenek ennek megfordításával, hanem komoly keresztyén módján válaszoljanak, „ahogy a Krisztus nevéreől nevezett magyar testvérekhez talál; mi mondjuk ezt: A magyar nemzetnek az Isten az Élet Kenyerét nyújtotta a katolicizmusban is, meg a protestantizmusban is.”³⁷ Testvéri tanácsának legkarakteresebb mondata, hogy „Egyet azonban hiszünk és állítunk, [...] azt, hogy a magyar nemzet sub specie aeternitatis a Krisztus királyságává, nem pedig holt vagy élő emberek regnumává van elhívatva.”³⁸

Az evangéliumi keresztyénséget képesnek érzi arra, hogy akkor, amikor a politikai élet temetővé változik, akkor ezek készek legyenek az örökkévalóság felé fordítani, így megmenteni, és életerővel feltölteni azt, ami megmaradt, „a nemzet meztelen, vérző, haldokló és kétségbeesett lelkét. [...] Viharban és vérben, világégésben és egyetemes értékrombolásban legyünk mi mindhalálíg a Krisztus királyságába elhívott halhatatlan magyar léleknek Krisztushoz és csak Őhozzá vivő apostolai és prófétai: az utolsó zászlótartója.”³⁹

Ezekből a beszédekből megállapítható, hogy a Krisztus királyságának valósága és a hozzá rendelt küldetés összekapcsolódnak. Révész ebben a szent feladatban nem ismer olyat, hogy katolicizmus, vagy

³⁵ Révész I.: Mohács és a reformáció. In.: Tegnap és ma és örökké. 103. p.

³⁶ uo.

³⁷ i.m. 104. p.

³⁸ uo.

³⁹ i.m. 111. p. Révész itt Baksay Sándor Dáma c. regényének egyik jelenetére utal - lásd. saját szavait a 110. oldalon -, amikor a mohácsi csatatéren véres iszapban álló, a reformáció prédikátorát mutatja be, aki zsoltárt énekelve, utoljára emeli magasra az ország szent zászlaját.

kálvinizmus, „Csak az a kérdés, hogy a magyar katolicizmus és a magyar kálvinizmus önmagukért és a velük évszázadok során összenőtt politikumért, vagy pedig Isten dicsőségéért és Krisztus királyságáért akarnak-e „újjaszületni”?⁴⁰ Ez a közös küldetéstudat és megújulási vágy kínálja a lehetőséget egy „egységes és zárt antikrisztusi front felé”⁴¹, tehát a próbatételek felé való közös elindulásra.

Ugyanakkor Révész Imrénél kimondottan protestáns színezetben is előjön a Krisztus királyságának gondolatköre, amikor „A protestantizmus és vallásszabadság” című előadását olvassuk. Most elég lehet a végkövetkeztetése is, amivel odáig jut el, hogy a felvilágosult és liberális európai közvélemény a protestantizmus és a vallásszabadság közé egyenlőségjelet tett; és valóban a kettő egymástól elválaszthatatlan.

„De ugyanakkor, amikor ezt tisztán látjuk, arról sem feledkezhetünk meg, hogy a vallásszabadság a protestantizmusnak csak életlehetősége, de nem lélettartalma. Lélettartalma ma és mindig egyedül az Isten tiszta és teljes igéje, Krisztusnak erre épített királysága marad.”⁴² Ezek után „szerkeszt” és ajánl egy új egyenletet Révész, mégpedig azt ahol a protestantizmus egyenlő a bizonyágtétellel. A feladat ebben nem más, mint „az Igéről, mint egyedül és kizárólagos tekintélyről való határozott, alkunélküli, tehát ha kell, szentségesen türelmetlen [...] bizonyágtétel.”⁴³

II. Révész Imre ekkleziológiája

II.1. Az egyház lényege és küldetéstudata hitvallásos menetrenddel

Az egyház, világban való jelenlétének és láthatóságának, azaz küldetéstudatának különös jelentősége van Révésznél. Ennek hangsúlyozásakor az egyház nagy hármass élettörvényét konkretizálja, amelyről azt gondolja, hogy nem egy lehetetlen elvárás. Egy ősi képet, a hajó képét használja Révész ennek a hármass élettörvénynek az illusztrálására.

⁴⁰ Révész I.: Kálvin és Institutiója. In.: Tegnap és ma és örökké. 121. p.

⁴¹ uo.

⁴² Révész I.: A protestantizmus és a vallásszabadság. In.: Tegnap és ma és örökké. 187. p.

⁴³ Révész I.: A protestantizmus és a vallásszabadság. i.m. 187. p.

1. „Az egyháznak benne kell lennie a világban, épúgy, mint a hajónak a tenger vizében.”⁴⁴ Mert az egyház légüres térben nem létezhet. A hajó sem a partnak született.

2. „...az egyháznak, akármennyire benne kell lennie a világban, mégis külön kell maradnia tőle...”⁴⁵ Ahogyan a hajóba nem folyhat bele a víz, ami a végét jelentené, úgy kell az egyháznak is megőriznie zártságát a tér és az idő minden pontján.

3. „...az egyház célja kívül van a világban, ahogy a hajóé is kívül van a tengeren.”⁴⁶ Különleges célja van az egyháznak: Isten országa, Isten dicsősége felé kell haladnia. Ebben segít tájékozódni a hitvallás, éppen úgy, ahogy a hajót segíti a világítótorony.

Ezen a ponton Révész külön kiemeli azt, hogy a hitvallásunk fényes annál erősebb, „minél teljesebben az Isten igéjéből van merítve...”⁴⁷

1944 tavaszán, amikor Debrecenben is megjelentek a német katonák, mint püspök kötelességének érezte, hogy a lehető legtöbb segítséget megadja ahhoz, hogy az egyház és benne a gyülekezetek minél több biztatást és kapaszkodót kapjanak a túlélésre. Ezzel a céllal született meg az Autonomia c. újságcikke⁴⁸, ahol az eligazodás irányát így határozza meg: „...egyetlen Fejünk akarata, amellyel nekünk autonómiát adott, éppen az volt, hogy Őreá, Igéjére s azokban fundált hitvallásainkra és törvényeinkre ilyenkor is biztonsággal tudjon támaszkodni egyházának, tehát testének minden legkisebb élő része.”⁴⁹

Újra igazolódni látszik az, hogy Révész Imre a tanítást és a gyakorlati alkalmazást csak együtt tudja elképzelni, mert csak ebből származhat az igazi életerő. Ezek következtében nem meglepő, hogy az „Autonomia” kérdéstől végül eljut a „Christonomia” kérdésig, hiszen

⁴⁴ Révész I.: Mostani és leendő énekeskönyvünk. In.: Igazság és Élet füzetek 22. Debrecen, 1941., 3. p.

⁴⁵ uo.

⁴⁶ uo.

⁴⁷ uo.

⁴⁸ Révész I.: Autonomia. In.: Debreceni Protestáns Lap 64. évfolyam, 17. szám. 1944. április 23. Címlap.

⁴⁹ uo.

„Igazi autonómiánk akkor van, ha Krisztus mindenestől a miénk és mi mindenestől Krisztuséi vagyunk!”⁵⁰

Visszatérve az Énekeskönyv teológiai alapvetéséhez, itt az egyház lényegére vonatkozó célmeghatározás is megtalálható. „Az egyháznak a dogma fényét eloltani, a hitvallásról és a hitvallás megmutatta végső célról lemondani annyi, mint a hajónak megállapodnia utasai-val abban, hogy majd csak eltöltik az időt a tengeren a világ végéig, révbé többé nem törekszenek soha.”⁵¹

Az örök útparancs - Révész szerint - nem is lehet más, mint ahogy a Zsidókhoz írt levélben olvasható: „Menjünk ki tehát őhozzá a táboron kívülre, [...] az eljövendőt keressük.” (13,13-14) Mert „...csak az az egyház érti világosan és követi engedelmesen, amelynek a maga hitvallásában félre nem érthető és teljesen megbízható menetrendje van.”⁵² Révész szerint ennek a hármas élettörvénynek kell megvalósulnia az egyház minden élettevékenységében.

II.2. Az egyház feladata

Révész Imrénél a cél felé haladás mellett az építkezés képe ugyanúgy jelen van az egyház feladatainak illusztrálásakor. Úgy véli, hogy Isten királyi házának állandó építésére kell koncentrálnia Isten népének, ami csak úgy sikerülhet, ha állandó igetanulmány és igemagyarázat zajlik az emberek életében. Két fontos területet és feladatkört nevez meg Révész, amire nagy gondot kell fordítani: az egyik az egyház ébresztő munkája, a másik pedig az egyház mindennapos épülését célozza meg, és az isteni napi parancsok megértését tűzi ki célul, amit „elvégezhet minden adott helyzetben egyetlenegy alázatos és engedelmes kálvini, általában *reformátori* típusú *igehallgató* igehirdető.”⁵³ Mindezekről az „Egy fejezet a magyar református ébredésből...” című írásában beszél, ahol a skót misszionárius Sommerville szolgálatának magyarországi jelentőségéről és hatásairól ír.

⁵⁰ uo.

⁵¹ Révész I.: Mostani és leendő énekeskönyvünk. i.m. 4. p.

⁵² Révész I.: Mostani és leendő énekeskönyvünk. i.m. 4. p.

⁵³ Révész I.: Egy fejezet a magyar református ébredés történetéből. Debrecen, 1943., 18. p.

Ebben Sommerville meggyőződését is elénk tárja, melynek lényege, hogy „the present determines all the future”, mert az örök jövőendő ezen fordul meg, hogy ma felébredünk-e. Révész semmit sem talál ettől fontosabb és sürgősebb feladatnak.⁵⁴

Ennek a hangsúlyozása azért lényeges Révésznél, mert tud olyan korról, amikor az egyház ezt a döntő fontosságú lépést nem tette meg, s ennél fogva a rá háruló feladatokat sem tudta elvállalni. A szatmárnémeti nemzeti zsinat jubileumi megemlékezésére írt tanulmányának végén⁵⁵, miután a magyar puritanizmus jellemzőit igyekezett bemutatni, a korszak letűntével az egyházat elhomokosodottnak és elszikesedettnek látja.

Megjelenik előttünk egy funkcióját betölteni nem tudó földterület, és ezzel párhuzamosan egy küldetését vállalni képtelen egyház is; tehát kétséget sem hagyva áll előttünk Révész Imre egyházlátásának alapja, mely a keresztyén ember és a keresztyén egyház Istentől elrendelt funkcióját hangsúlyozza. Amiről a derekabb egyházi vezetők megszoktak feledkezni, azaz arról, hogy az egyház csak úgy uralkodhat a világban, ha szolgál.⁵⁶

II.3. Az egyház új helye – a kereszttel mellett; új hivatása a biznyságtétellel

Amikor Révész Imre Pokoly József János-arcáról ír és méltatja, két érdekes oldalát mutatja be. Egyrészt Pokoly tehetségében - Révész szerint - megvilágosodik az evangélium és protestantizmus lényege, ami egybeolvadt a művelődési és a társadalmi fejlődés mindenfajta vívmányaival, s ezáltal az egyház feladatának az egyetemes emberi műveltséggel való összeolvadást látta (átkeresztyéniesülés). Ugyanakkor a másik arc azt a jövőt kémlelte, ami jelennek is mondható, „amelyben az evangéliumról elnevezett egyház megtalálja önmagát, bibliai örök lényegét s minden pusztán emberi társadalmi alkotástól a lehetőségig teljes függetlenségben lát hozzá egyetlen és pótolhatatlan feladatához,

⁵⁴ i.m. 38. p.

⁵⁵ Révész I.: A szatmárnémeti nemzeti zsinat és az első magyar református ébredés. Eredeti kiadás 1947., Reprint kiadás. Debrecen, 1993., 39. p.

⁵⁶ Révész I.: VII. Gergely In.: Akikre nem volt méltó a világ. Eredeti kiadás 1921., Reprint kiadás. Debrecen, 1993., 35. p.

a Krisztusról való bizonyoságtetéshez, az ítéletnek és a kegyelemnek, az eljövendő Országnak és a már jelenvaló Királyságnak hirdetéséhez.”⁵⁷

A korszellemet jól látó, és a korszellem zúgó hatásai között is megállni tudó tudóst idézi, aki csak és kizárólag azért képes erre a kettős látásra, mert ott áll, „ahol [...] azt a látomást egyedül lehet meglátni: az egyház Ura, a megfeszített és feltámadott Krisztus mellett.”⁵⁸

Pokoly József emlékezete és látásának illusztrálása ott ér célba, ahova - Révész szerint - mindenkinek meg kell tudni érkeznii: Krisztus Urunk kereszttjéhez. Ez a nézőpont a leghelyesebb és leghitelesebb látást eredményezi. Az egyház feladataként és annak Isten terve szerinti megvalósulásaként csak ez tartható reálisnak, vagy még inkább kizárólagosnak, mert csak innen, vagyis ebből merítve lehet a bizonyoságtétel hallható és látható.

A golgotai kereszt mellett való megállás teszi lehetővé a legegyszerelműbb azt, hogy a Krisztus értünk való szenvedése ebben a közelségben az ember számára nyilvánvalóvá legyen. Mert jöhetnek olyan idők, amikor az ember számára a szenvedés nemcsak szemlélődés és megértés kérdése, hanem átélt valóság lesz. Viszont mindkettő magával vonja a továbbra is belülről fakadó bizonyoságtétel folytonosságát.

Révész Imre püspök mindkettőt megélte. Élete és szolgálata arról tanúskodik, hogy megvolt benne, mégpedig Krisztus- és keresztközelségben a szemlélődés, mondhatjuk úgy, hogy a felkészülés, és helyet kapott benne a szenvedés, illetve a pusztulás közelségében a bizonyoságtétel is. Amit ő maga gyakorolt, azt kérte, és várta el az egyház tagjaitól, mert az egyházat nem tudta másképpen elképzelni, mint bizonyoságtévők közösségét.

Ennek a látásának adott hangot 1944. szeptember 17-én egy debreceni újság címlapján „Az egyház bizonyoságtétele” című írásában is.⁵⁹

⁵⁷ Révész I.: A tegnap és a ma egyháza és egyházpolitikája (Pokoly József János-arca) In.: Tegnap és ma és mindörökké. 223. p.

⁵⁸ uo.

⁵⁹ Révész I.: Az egyház bizonyoságtétele. In.: Debreceni Protestáns Lap 64. évfolyam, 38. szám. 1944. szeptember 17. Címlap. Ez a cikk akkor született, amikor 1944 júniusának letelejéától kezdve több bombatámadás érte Debrecen városát. A nyári légi támadásban sok százat haltak meg, megsérült a Nagytemplom, és menthetetlen állapotba került az Ispóty temploma.

Egyértelművé teszi a korábban elhangzottakat, jelesen azt, „hogya az egyházunknak minden helyzetben teljesítenie kell és lehet is teljesítenie egyetlen hivatását, a Krisztusról való bizonyágtételt.”⁶⁰ Tömören foglalja össze azt, hogy elérkezett a tanúságtevés és a töredelmes bűnbánat ideje, amikor a megváltás, megtérés, újjászületés és örök élet igéinek „tisztábban és erősebben kell hangzaniok, mint valaha.”⁶¹

A lelkészek igehirdetése ne emberi bölcsesség hitető beszéde legyen, hanem az Ige valóságát a Lélek által megvilágosított üzenet.⁶² Soha nem tapasztalt lehetőséget lát Révész püspök ebben a nyomorúságban, ahol nem csak a szívek, hanem a családi házak ajtajai is megnyílnak: „Az egyház családiasítása és a család egyháziasítása egyszerre indulhat meg.”⁶³

II.4. Az egyház a világban - angyaloknak módján

1946 januárjában Révész Imre „Újévi köszöntést” írt⁶⁴ a gyülekezetekhez, pásztorokhoz, presbiterekhez és más tisztviselőkhöz. Tulajdonképpen újévi programot adott eléjük, amelyben „hitvallásos” készséget kér valamennyi címzettől, amilyen készségesek az angyalok az égben; utalva a Heidelbergi Káté 124. kérdés feleletére.

Gondolatai legelején hosszan foglalkozik a mielőbbi önfenntartás kérdésével, mert ez komolyan segítheti az állammal való tárgyalásokban betöltött pozíciót. Minél önállóbbá kell válnia a gyülekezeteknek, és gondoskodniuk kell az intézményekről is. Fejtegetéseit és indoklásait a következő idézettel lehet a legjobban összefoglalni: „Egyházunkat, igenis, a hívek fogják fenntartani, de csak úgy, ha a híveket pedig egyen-egyen a Jézus Krisztus fogja fenntartani. [...] Jézus Krisztus mi reménységünk - erről kell szakadatlanul áradnia a bizonyágtetésnek egy külsőképpen annyira reménytelen világban.”⁶⁵

⁶⁰ uo.

⁶¹ uo.

⁶² uo.

⁶³ uo.

⁶⁴ Révész I.: Újévi köszöntés a szent gyülekezetekhez s azok pásztoraihoz, presbitereihez és más tisztviselőihez. In.: Debreceni Protestáns Lap 66. évfolyam, 1. szám 1946 január. Címlap.

⁶⁵ Révész I.: Újévi köszöntés a szent gyülekezetekhez... i.m.

A püspök ebben a nagyon aktuális körlevélben lelkeket érintő kéréssel fordul a Tiszántúli Református Egyházkerület népéhez: „Nagy, egyetemes magyar református ébredés kell...”⁶⁶ Véleménye szerint ez az ébredés azért szükséges, mert engedi meglátni, hogy valójában az egyház fenntartásában a gyülekezet minden tagja eszköz, ami alól kivonni magunkat nem lehet.

Az egyház új reformációját nem is tudja másképpen elképzelni, csak az ébredéssel, mint előfeltétellel. S mindez nem azért, mert nagy átalakulások zajlanak a világban, hanem azért, mert ez, a folytonos reformáció az egyházunk sajátja, s ebben vagyunk az utóbbi századokban lankadtabbak. Van tehát bőségesen visszaalakítani való az egyházunkban, akár az egyházalkotmányra, istentiszteletre, tanításra, vagy az egyházépítő tevékenységeinkre gondolunk. „... fel nem ébredt lélekkel és fel nem ébredt lelkek számára hiába reformálgatunk egyházat.”⁶⁷ Akkor úgy járunk – mondja Révész -, mint az álomkórban szenvedő néger, aki bár modern kórházi ágyat kapott (megreformálták rongyvakát), de nem, vagy késve adták be neki az orvosságát, és megreformált fekvőhelyén pusztult el.

III. Révész Imre krisztológiájának és ekkleziológiájának határán

III. 1. A belmisszió és az ébredés a kortársak szemével

Révész Imre ekkleziológiai látásában több hangsúlyos felismerés megfogalmazódik, amelyek közül kiemelkedő szerepe van a bizonyágtételnek, aminek - ahogy ő fogalmazott - „szakadatlansága” a Jézus Krisztussal való személyes kapcsolatból táplálkozik. Új reformációra, még konkrétabban ébredésre biztatja korát, amelyik már maga is látja ennek létjogosultságát és az egyetlen, Isten szerinti szükségességét.

Mielőtt részletesebben fejtenénk ki Révész Imre állásfoglalását ebben a kérdésben, álljon előttünk az ébredésnek és egyáltalán a belmissziós eseményeknek néhány fontosabb megközelítése, amit rajta kívül kortársai is nagy felelősséggel kezeltek.

⁶⁶ uo.

⁶⁷ uo.

Ravasz László „Programmtöredékeiben” mind a belmisszióról, mind pedig az ébredésről leírja a véleményét.⁶⁸ 1922-ben Ravasz nem hagy kétséget afelől, hogy általánosságban mi is értendő ezalatt a kérdés alatt: „az egyháznak az a tevékenysége, amellyel önmagát egyesek és intézmények által hitvallása szellemében építi.”⁶⁹

Ezután két dolgot komolyabban hangsúlyoz. Az egyik az, hogy a belmisszió munkásaira legyen jellemző az öntudatos hitvallásosság, a másik pedig az, hogy a megmentett lelkek élő gyülekezetbe tartozzanak.⁷⁰

Ravasz szerint a gyakorlat azonban azt mutatja, hogy ahol a gyülekezeti élet hanyatlóban van, és ahol pusztán csak szertartás és igazgató folyik, a vallás életösztöne és a Szentlélek által önkéntesek, és egyházi funkción kívüliek kezdték meg a lelki építkezést. Ebből fakad az egymásra ferde szemmel való tekintés és feszültség.⁷¹

Ravasz nem új érveket akar hallani, hanem új tények felé tereli az ügyet: a gyülekezetépítés munkáját a Dunamelléki Református Egyházkerületben „teljes erővel a kálvinizmus történelmi és hitvallási szellemében”⁷² szeretné kiépíteni. Látása szerint élő gyülekezetekre van szükség, a Krisztus akarata, értelme és szelleme szerint. A püspök a belmissziós folyamatokat támogatni akarja, mert nagy lehetőséget lát bennük.

Azonban a dunamelléki püspök nem áll meg a belmisszió általános tárgyalásánál, hanem egy 1929-es írásából ismert, hogy nála az ébredés „csak akkor lesz hús és vér, élet és történelem, ha egyházunk szervezetét, intézményeit és életműködését tölti meg a kálvinizmus szellemével.”⁷³ Az ő gondolatai szerint ugyanis minden társadalmi tevékenység, és minden egyleti munka az egyház vezetésével kell, hogy

⁶⁸ Ravasz L.: Belmisszió. In.: Korbán. Beszédék, írások. II. kötet. Franklin- Társulat Budapest. 524-527. p.

⁶⁹ i.m. 524. p.

⁷⁰ Ravasz L.: Belmisszió. i.m. 525. p.

⁷¹ i.m. 526. p.

⁷² uo.

⁷³ Ravasz L.: Az ébredés törvényei. In.: Korbán. Beszédék, írások. II. kötet. Franklin- Társulat Budapest. 536. p.

folyjon. Úgy látja, hogy a félhivatalos és csökkent felelősséggel végzett egyesületi munkát, legyen az egyházpolitika, evangélizáció, missziói munka, vagy éppen sajtó, „jól, isteni tekintéllyel, egyéni véletlenektől függetlenül csak maga a történelmi egyház végezheti el.”⁷⁴

Imre Lajos hasonlóan gondolkodik az egyesületekről és az egyházról, amikor a megújulási lehetőségeket keresi. Szerinte az egyház jövője attól függ, hogy „mennyire lehet az Isten országa szolgálatára.”⁷⁵ Ez a megállapítás kijózanítónak tűnik, mert ő hűtlen munkásokat lát, akiknek kezéből Isten kiveszi országa ügyét, „és azoknak adja, akiket később hívott el a munkára.”⁷⁶ Így magyarázza a szekták és az egyházon kívüli mozgalmak működését. Az egyházban a megüresedést és az „elkülsőiesedést” találja a legnagyobb problémának, ami határozottan Isten ítéletének mondható. Csak egyetlen dolog mentheti meg az egyházat: „az engedelmesség, mellyel visszatérünk Őhozzá.”⁷⁷ Így belsőleg nem lesz alkalmatlan Isten céljaira.

A megoldást - hogy a megújulás elkezdődjön - abban látja, hogy az egyház fogalmát kell megújultan kezelni, hogy újra jelen legyen benne a missziói hév, ami lelkeket von magához és lelkeket indít meg az evangélium továbbadása érdekében.⁷⁸

Hasonló üzenetet kapott 1943-ban a Magyar Református Ébredés olvasója is.⁷⁹ Bereczky Albert az ébredést olyan mozgalomnak tartja, amiért vérig megy a küzdelem. Amikor pedig erről ír, akkor is egy belső kényszernek engedelmeskedik, hogy elmondja ennek a folyóiratnak a hasábjain, „...hogy a magyar életnek nincs más megújítója, rendbehozója, meggyógyítója és jövőt teremtője, egyesegyedül Jézus Krisztus. [...] Akarata: a mi fölébredésünk.”⁸⁰

⁷⁴ uo.

⁷⁵ Imre L.: A megújulás felé I. In.: Református Szemle. 1926. február 5. 6. szám. Vezércikk. 81. p.

⁷⁶ uo.

⁷⁷ i.m. 82. p.

⁷⁸ uo.

⁷⁹ Bereczky A.: Parancsnak engedelmeskedünk. In.: Magyar Református Ébredés. Nyíregyháza, 1943. február 1., I.évf. 1.sz.

⁸⁰ Bereczky A.: Parancsnak engedelmeskedünk. 2. p.

Az ébredés vázlatos megvizsgálásánál sokat segít még Czakó Jenő „Fejezetek az újabb kori ébredések történetéből” című dolgozata⁸¹. Még a bevezetésben azt írja Czakó, hogy „Az egyháztörténelem... a Szent Lélek gyülekezetalkotó munkája... Ez pedig tapasztalatilag, illetve történelmileg úgy jelenik meg, mint ébredés. Mert az egyház minden esetben az ébredés gyümölcse. Ott van egyház, ahol ébredés van vagy volt.”⁸²

S végül, de nem utolsó sorban álljon előttünk - az egykori Czakó tanítvány, Bütösi János ébredésről alkotott definíciója: „Az ébredés Isten Szent Lelkének olyan szuverén kiáradása, amikor aránylag rövid idő alatt az embereknek nagyobb sokasága ismeri meg a Jézus Krisztusban adott váltságot és gyakorolja az egyház közösségében úgy, hogy ebből a társadalom átformálódása is következik.”⁸³

III.2. Révész Imre hitélete és személyes látása az ébredésről

Révész Imre krisztológiai látásának világából elindulva, de még ekkleziológiájának területén kívül megfigyelhető egy személyes életében történt változás, ami meghatározó irányt adott a lelkészi, egyháztörténetési és püspöki szolgálatának. Ez a belső történés hatással volt az egyházhoz, valláshoz és hithez való viszonyulására, ami nem volt más, mint az ébredés.

Sohasem titkolta, hogy erre a belső történés hatására letisztult lelkültre van igazán szüksége mindenkinek, de leginkább saját magának. 1938-ban, püspökké szentelésének alkalmán igehirdetését a Gal 2,20 alapján mondta el.⁸⁴ Népes hallgatóság előtt vallja meg, hogy „Élek pedig többé nem én...”. Ez az ige számára egy nagyon különle-

⁸¹ Czakó J.: Fejezetek az újabb kori ébredések történetéből. Egyetemes egyháztörténeti tanulmány. Budapest, 2002.

⁸² i.m. 6-7. p.

⁸³ Bütösi J.: Ébredés, Egyház, Egyesület. Fundamentum Evangéliumi Alapítvány. Budapest, 1998., 6. p.

⁸⁴ A Tiszántúli Református Egyházkerület Jegyzőkönyvei Az 1938. év második feléről. Kiadta Uray Sándor egyházkerületi főjegyző. 27. p. Jóllehet Révész nem programbeszédként tekint erre az igehirdetésre, hanem ex katedra kijelenti, hogy „Bizonyágtétel volt.”

ges szívbeli helyzetjelentésnek lesz a forrása, mégpedig azáltal, hogy kijelenti, itt egy „csodálatos csere” történik. Jézus elveszi az embertől mindazt, ami Ádám óta az öröksége, az örök halált, „cserébe adja érte az Ő osztályrészét és örökségét: elsőszülött királyi jussát az Atya jobb-ján, a boldog örökéletet.”⁸⁵

Révész nyíltan szól ennek a csodálatos cserének egyetlen feltételéről, ami alól senki sem mentesülhet: „az ó-embernek meg kell halnia. [...] Krisztussal együtt megfeszítettetni [...] hogy a léleknek még a csontjai is kilátszódnak.”⁸⁶

Bizonyoságtételét az ige második tagmondatának magyarázatával folytatja. „...hanem él bennem a Krisztus”. A frissen beiktatott püspök számára ez annyit jelent, hogy a Krisztushoz való tartozás megóv „...az örület határán járó vallásos rajongásnak vagy esetleg egy bizonyos vallásos szemfényvesztésnek és szélhámosságnak”⁸⁷ a veszélyétől és vádjától. Ugyanakkor így lesz reprezentálva „az újembernek élete, aki minden erejét egyedül Krisztusból meríti, minden tervét és minden tennivalóját egyedül a Krisztustól kérdezi meg...”⁸⁸

Révész Imre a Tiszántúlon tett meg minden tőle telhetőt annak érdekében, hogy a Ravasz által leírtak átélőjeként megmutassa a helyes irányt. Az egyik, lelkészeknek tartott előadásában, amit „A megtérés”⁸⁹ címmel, kéziratban hagyott ránk, a hitvallásos és református alapokat látjuk megfogalmazva. Határozottan ír olyan fogalmakról, mint megtérés, újjászületés és ébredés.

Révész Imre az előadása legelején tisztázni kívánja, hogy „csak a megtérő hite igazi hit, a megtérő bűnei bocsáttatnak meg...” majd így folytatja, hogy „...nem úgy áll a dolog, hogy a megtérés csak egy bizonyos vallási, ill. igehirdetési típus jellemzője, vagy hogy csak a keresz-

⁸⁵ i.m. 26. p.

⁸⁶ uo.

⁸⁷ uo.

⁸⁸ uo.

⁸⁹ Révész I.: A megtérés. Biblia- és hitvallástanulmány lelkészkonferenciára. Kézirat. Debreceni Református Kollégium Kézirattára. R 2633 129. p. Ezen a kéziraton dátum nem szerepel. A kéziratári anyagban az 1946 nyarán és őszén írt igehirdetések között található ez az előadás. Számozását Révész Imre a saját kezével végezte.

tyén élet bizonyos kezdő stádiumában szorulnak rá a hirdetésére az emberek. Mindaddig amíg a „kairosz”-ban állunk, az Országot várjuk, az Örömuzenetre, a bűnbocsánatra, a Szentlélekkel megkeresztelkedésre szorulunk - már pedig mikor nem szorulunk rá? - a megtérést is hirdetnünk, és hirdetését szívünkbe fogadnunk kell.”⁹⁰

Ebben az előadásban héber, görög és latin gyököket elemez, és azok jelentéseit veti papírra. E szavak jelentéstartalmának kifejtése közben külön hangsúlyt ad az egy pillanathoz kötött fordulat és a folyamatában történő irányváltás feszültségének.⁹¹

Az előadásban Kálvin és a hitvallásaink tanítását is olvashatjuk, melyek szerint „a megtérés összetett folyamat. Révész ezen a ponton a II. Helvét Hitvallás XIV. részéből idéz latinul, mely teljesen megegyezik a genfi reformátor véleményével, amikor a „poenitentia” jelentését részletezi.”⁹²

Majd az angol puritanizmus (Perkins, Baynes, Sibbs, Bunyan, Wesley) és a német pietizmus (Spener, Francke) jeles képviselőinek gondolkodását mutatja be, s innen indulva hívja fel hallgatóinak figyelmét az ébredés és az evangelizáció jelentésére és helyes gyakorlására. Erre a két irányzatra úgy tekint Révész, mint a mai ébredési és evangelizációs mozgalmak őseire, melyek „lényegileg ugyanezt vall-

⁹⁰ uo.

⁹¹ i.m. 132. p. Már magából a Szentírásból kiderül tehát, hogy Istennek föltétlen, kivételt nem tűrő akarata a megtérés; a megtérés azonban nem egyszeri és külsőleges életfordulat pusztán, hanem teljes belső átalakulás, amelynek egyszer el kell kezdődnie, de a mely egész életen át tart; ennél fogva a megtérés mindenestől kegyelmi munka, lényegében az újjászületéssel azonos, amelyért az ember egyebet nem tehet, mint hogy az őt hatalmába vett kegyelemnek folyvást és egyre teljesebben engedelmeskedik.

⁹² i.m. 130. p. „mentis in homine peccatore resipiscentia” Az eredeti szövegben resipiscentiam szerepel. Valószínűleg Révész elírta a szó végét, ami így is világosan kifejezi azt, hogy a poenitentia esetében „a bűnös ember gondolkozásának” átváltozásáról van szó. A resipiscentia kifejezést Finály a metanoia-val megegyezőnek tartja, s ezek alapján „észretérésnek” fordítja. – jegyezte meg Révész az idézett oldal tetején.

Az idézett II. Helvét Hitvallás szövegét Tőkés István hitvallásmagyarázatának latin törzsével vettem össze. Tőkés I.: A Második Helvét Hitvallás magyarázata. Királyhágómelléki Református Egyházkerület. Nagyvárád, 2006., 314. p.

ják, csak bizonyos eltolódás vehető már náluk észre - az ember öntevékenysége és az egész folyamat subjectivisticus értékelése irányában - amely aztán súlyos következményekkel járt.”⁹³

Révész szerint „a veszedelem ott van, hogyha a kimunkálás szubjektív élményének (hit- és bűnharc) erős hangoztatása és követelése közben, egyre inkább az emberi oldalra esik a hangsúly.”⁹⁴ Ezen a ponton figyelmezteti saját korát, amikor az egyoldalúság veszélyét hangsúlyozza.⁹⁵ Továbbá ír a megtértek elkülönítésére való törekvés helytelenségéről, ahelyett, hogy tovább pásztornának őket. Ez a farizeusi magatartás minden ellenkező véleményükkel szemben nem az egyház megmentését, hanem bomlasztását idézi elő, „mert annak lelkét, a reformáció bibliai tanítását, nem értik helyesen és nem alkalmazzák egészségesen.”⁹⁶

Viszont Révész a következtetéseiben óvva int attól, hogy a téves értelmezésű megtérés és ébresztő prédikálás esetében „rögtön kielezűk az ellentéteket és elzárkózzunk.”⁹⁷

Előadása zárásaként így ír: „A megtérés helytelen, egyoldalú, farizeusi értelmezésén is lehet áldás, mint ahogy van áldás pl. a római katolikus lelkipásztori munkán és igehirdetésen is. A lényeg az, hogy mi több áldást, teljesebb és tisztább igehirdetést, a mindenható kegyelemben erősebben megalapozott ébresztő és pásztori munkát adjunk: ami hiányos vagy egyoldalú, ne romboljuk le és ne hagyjuk magára, hanem építsük tovább és egészítsük ki.”⁹⁸

III. 3. Szemelvény a magyarországi református egyház ébredésének történetéből

Van tehát egy nagyon sajátos mezsgye - amelyen jól láthatóan Révész is lépked, és ez vezeti el őt a krisztológiától az ekkleziológia világába. Ez az ébredés világa.

⁹³ Révész I.: A megtérés. i.m. A 130. utáni számozatlan oldalon található.

⁹⁴ uo. i.m. a 130. utáni számozatlan oldalon található

⁹⁵ i.m. 131. p.

⁹⁶ uo.

⁹⁷ Révész I.: A megtérés. i.m. A 131. utáni számozatlan oldalon található.

⁹⁸ uo.

Révész fontosnak tartja tisztázni magának az ébredésnek a fogalmát, melyen „...nem a Krisztussal és egyházával azelőtt semmi közösségben nem állott lelkek üdvösségszomjas felriadását s az örök halál sötét megszgyeiről az örök élet felé fordulását értjük sajátképpen. Hanem értjük már keresztyéneknek, az egyház megkeresztelt és nyilván tartott, de evangéliumi mérték szerint nem élő tagjainak arra ráébredését [...], hogy a bűn álmába merülve, kiestek a Krisztussal való életközösségből...”⁹⁹

Megállapítja Révész, hogy hazánkban, szemben más, külföldi református, vagy protestáns egyházakkal, kevesebbszer és sokkal csekélyebb mértékben zajlott le az ún. ébredés.

Tudományos írásai közül ebben a témában született a korábban már említett, a szatmárnémeti nemzeti zsinat 300 éves évfordulójára megírt műve. Ebben többek között arról számol be, hogy az első nagy magyar ébredés idején, a 17. századi puritánoknak milyen határozott elgondolásaik voltak. Tulajdonképpen ők nem egy szűkös értelemben vett vallásos és egyházi mozgalomnak tartották magukat. Ennek kapcsán az egyik leglátványosabb törekvésük az alsó és a felső iskolázás megreformálása volt.¹⁰⁰ A másik nagy törekvésük pedig a presbitérium felállításának kérdése, mely az ő véleményük szerint nem másnak, mint „az egyház teljes és következetes lelki reformálódásának is elengedhetetlen feltétele.”¹⁰¹

Igaz, hogy már bő 10 évvel korábban, de hasonló végkövetkeztetésre jut egy a „Presbitéri rendszerű-e a magyar református egyház?” című előadásában. A presbitérium működéséről, Istentől kapott feladatáról és az egyházi gyakorlattal kapcsolatos észrevételeiről szól. Tanulmánya végén egyébként szintén ezt a puritánoknál is kiemelt igényt támasztja hallgatói elé, hogy „...a hitvalló egyház és az élő, bibliai presbitérium alapföltételeit jobban vegyük fel magunkba.”¹⁰²

⁹⁹ Révész I.: Egy fejezet a magyar református ébredés történetéből... i.m. 4. p.

¹⁰⁰ Révész I.: A szatmárnémeti nemzeti zsinat... i.m. 23-26. p.

¹⁰¹ i.m. 19. p.

¹⁰² Révész I.: Presbitéri rendszerű-e a magyar református egyház? In.: Tegnapi és ma és örökké. 309. p.

Zárszó

Jelen tanulmány forrásanyagát megvizsgálva megállapítható, hogy elsősorban a primer dokumentációk bemutatására törekedtem, mintegy minél többször megszólalni engedni Révész Imrét. Egy nagy tudású egyháztörténésszel van dolgunk, aki nemcsak adatol, nem is csak embereket szólaltat meg, hanem az adatok és az emberek sorai között megjelenik és végig jól követhető az a teológiai gondolkodás, amely a dogmatika tudományában való jártasságának a bizonyítéka.

Révész teológiai munkásságában az is szépen kirajzolódik, hogy a történelem Ura számára nemcsak egy elérhetetlen távolságban létező hatalom, hanem az ő személyes hitének és mindennapjainak erőforrása, akivel élő kapcsolatban áll. Ebből is következik, hogy mindig úgy vonja le a teológiai következtetéseket, hogy azok soha nem maradnak száraz tényként magukban, hanem mindig ad hozzá egy gyakorlati feladatot, amire a keresztyén kötelesség és a krisztusi elhívás bízta. Ezzel is segítve az egyházat elindulni az új reformáció irányába és fokozni annak hatékonyságát.

Véleményem szerint tehát, ha Révész Imre teológiai gondolkodását próbáljuk megfejteni, és krisztológiájának és ekkleziológiájának határozott körvonalait szeretnénk vázolni, kihagyhatatlan a kettő közé beékelődő egyháztörténeti, missziói és spirituális szempontból megkerülhetetlen ébredés. Az egykori püspök, már professzorként és lekipásztorként is nagy hangsúlyt fektetett annak bemutatására, hogy egyéni és közösségi létünk, továbbá a Krisztus testébe, az egyházzal való rendeződésünk és egyáltalán az egyház megújulásának egyik legfontosabb feltételéről van szó.

Amikor a révész teológiai gondolkodás kulcsszavait keressük, akkor a legjellemzőbbek között a következőket találhatjuk: hitvallás, bizonyágtétel, a predestináció és szenvedés, a Krisztushoz való ragaszkodás és az egyház lényege.

Ugyanakkor teljesen nyilvánvaló, hogy a félreértelmezések elkerülése végett ezzel az irányzattal kapcsolatban pontosan meghatározott fogalmakat szükséges használni.

Révész Imre krisztológiájának és ekkleziológiájának vizsgálata és bemutatása még további elmélyült kutatási munkát jelent. Jelen dolgozat - még ha vázlatosan is - segítség lehet a bemutatott források tükrében egy sajátos révészi küldetéstudat körülhatárolásában. Így, egy megbredt, a Szentírásban meggyökerező léleknek, az egyház, a mindennapokban vállalt krisztusi életprogram megélésének helyszíne lesz.

Felhasznált irodalom

Könyvek, monográfiák:

Bütösi János: Ébredés, Egyház, Egyesület. Fundamentum Evangéliumi Alapítvány. Budapest, 1998.

Cluj. Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt. Nyomása, 1936.

Czakó Jenő: Fejezetek az újabb kori ébredések történetéből. Egyetemes egyháztörténeti tanulmány. Dunamelléki Református Egyházkerület. Budapest, 2002.

Révész Imre - Karácsony Sándor: Mostani és leendő énekeskönyvünk. 1. Egyházi és theologiai szempontból 2. Esztétikai és irodalomtörténeti szempontból Írták: Révész Imre és Karácsony Sándor. in. Az Igazság és Élet füzetek 22. Debrecen, 1941. Révész Imre: Vallomások. Teológiai önéletrajz és válogatott kiadatlan kéziratok 1944-1949. Barcza József (szerk.), Zsinati Iroda Sajtóosztálya Budapest, 1990. Tökés I.: A Második Helvét Hitvallás magyarázata. Királyhágómelléki Református Egyházkerület. Nagyvárad, 2006.

Révész Imre: A szatmárnémeti nemzeti zsinat és az első magyar református ébredés. Református Traktátus Vállalat, Budapest 1947. (Reprint Debrecen, 1993)

Révész Imre: Egy fejezet a magyar református ébredés történetéből. A. N. Sommerville magyarországi körútja (1887-1888). Debrecen, 1943.

Révész Imre: Méliusz és Kálvin. In.: György Lajos (szerk.): Erdélyi Tudományos Füzetek.

Tanulmánykötetek:

Ravasz László: Belmisszió. In.: Korbán. Beszéd, írások. II. kötet. Franklin-Társulat Budapest. 524-527. p. Révész Imre: A nantes-i edictum visszavonása. In.: „Tegnap és ma és örökké...” Révész Imre összegyűjtött tanulmányai az egyház múltjából és jelenéből. A Coetus Theologorum Református Theológusok

Munkaközösségének Kiadványsorozata 4-5. Debrecen. Nagy Károly Grafikai Műintézetében Debrecen, 1944., 169. p.

Ravasz László: Az ébredés törvényei. In.: Korbán. Beszédek, írások. II. kötet. Franklin-Társulat Budapest. 536-537. p.

Révész Imre: A tegnap és a ma egyháza és egyházpolitikája (Pokoly József János-arca) In.: „Tegnap és ma és örökké...” Révész Imre összegyűjtött tanulmányai az egyház múltjából és jelenéből Debrecen, 1944., 214. p.

Révész Imre: Emlékezés Megyericsy Bélára. In.: „Tegnap és ma és örökké...” Révész Imre összegyűjtött tanulmányai az egyház múltjából és jelenéből Debrecen, 1944., 235. p.

Révész Imre: Három kolozsvári este. In.: „Tegnap és ma és örökké...” Révész Imre összegyűjtött tanulmányai az egyház múltjából és jelenéből. 1944., 229. p.

Révész Imre: Kálvin és a gályarabok. In.: „Tegnap és ma és örökké...” Révész Imre összegyűjtött tanulmányai az egyház múltjából és jelenéből Debrecen, 1944., 123. p.

Révész Imre: Kálvin és Institutiója. In.: „Tegnap és ma és örökké...” Révész Imre összegyűjtött tanulmányai az egyház múltjából és jelenéből Debrecen, 1944., 112. p.

Révész Imre: Mohács és a reformáció. In.: „Tegnap és ma és örökké...” Révész Imre összegyűjtött tanulmányai az egyház múltjából és jelenéből Debrecen, 1944., 98. p.

Révész Imre: Presbiteri rendszerű-e a magyar református egyház? In.: „Tegnap és ma és örökké...” Révész Imre összegyűjtött tanulmányai az egyház múltjából és jelenéből Debrecen, 1944.

Révész Imre: Utópia vagy Krisztotópia? Debrecenben, 1943. február 1-én a református férfikonferencián elhangzott előadás. In. „Szivárványhíd Pannonhalma és Debrecen között.” Válogatott dokumentumok a római katolikusok és reformátusok párbeszéde történetéből Magyarországon 1898-1943. Barcza József (szerk.) Debrecen, 1991. 129-140. p.

Révész Imre: VII. Gergely. In.: „Akikre nem volt méltó a világ” Képek a keresztyénség történetéből Reprint Debrecen, 1993.

Révész Imre: A protestantizmus és a vallásszabadság. In.: „Tegnap és ma és örökké...” Révész Imre összegyűjtött tanulmányai az egyház múltjából és jelenéből Debrecen, 1944., 180. p.

Folyóiratok:

Bereczky Albert: Parancsnak engedelmeskedünk. In.: Magyar Református Ébredés. Nyíregyháza, 1943. február 1. I.évf. 1.sz.

Révész Imre: Autonomia. In.: Debreceni Protestáns Lap Egyházi és Iskolai közlöny. 64. évfolyam, 17. sz. Debrecen, 1944. április 23.

Révész Imre: Az egyház bizonyosságtétele. In.: Debreceni Protestáns Lap Egyházi és Iskolai közlöny. 64. évfolyam, 38. sz. Debrecen, 1944. szeptember 17.

Révész Imre: Újévi köszöntés a szent gyülekezetekhez s azok pásztoraihoz, presbitereihez és más tisztviselőihez. In.: Debreceni Protestáns Lap 66. évfolyam, 1. szám 1946 január

Imre Lajos: A megújulás felé I. In.: Református Szemle. 1926. február 5. 6. szám. Vezércikk. 81-83. p.

Kézirattári anyag:

Révész Imre: A megtérés. Biblia- és hitvallástanulmány lelkeszkonferenciára. Kézirat. Debreceni Református Kollégium Kézirattára. R 2633

Levéltári anyag:

A Tiszántúli Református Egyházkerület Jegyzőkönyvei Az 1938. év második feléről. Kiadta Uray Sándor egyházkerületi főjegyző. Debrecen Sz. Kir. Város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda-Vállalata. 1939-158. Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára, ifj. Révész Imre személyi anyagában.